

GAMYBOS VYSTYMO FONDO SUDARYMO IR NAUDOJIMO PROBLEMOS RESPUBLIKOS VILNONIŲ AUDINIŲ PRAMONĖJE

A. SAUSANA VIČIŪTĖ-BARTKIENĖ

Siuolaikiniam socialistinės ekonomikos vystymo etapui būdinga tai, kad didėja liaudies ūkio techninis apginklavimas, kad pereinama prie kompleksinio gamybos procesų mechanizavimo ir automatizavimo. Visa tai reikalauja spartesniais tempais atnaujinti veikiančius pagrindinius fondus, plačiau įdiegti naują techniką ir technologiją. Materialinis pagrindas šiam uždaviniui išspręsti yra gamybos vystymo fondas. Gamybos vystymo fondas — nauja ekonominė kategorija, susijusi su pramonės įmonių ūkiskaita. Sudaryti šį fondą objektyviai būtina, nes reikia toliau vystyti gamybines jėgas. Gamybos vystymo fondas — tai vienas iš ekonominio skatinimo fondų. Iš bendros atskaitymų į šiuos fondus sumos 1971 metais respublikos vilnonių audinių pramonėje jam teko 15,1%.

Skirtingai nuo materialinio skatinimo ir socialinių kultūrinių priemonių fondo, gamybos vystymo fondas turi ne vieną, o tris formavimo šaltinius. Jis sudaromas iš įmonių gauto pelno, dalies amortizacinių atskaitymų, skirtų pilnam pagrindinių fondų atstatymui, ir lėšų, gautų realizavus nereikalingus bei nenaudojamus įrengimus ir kitas pagrindinių fondų rūšis. Įplaukos į gamybos vystymo fondą yra priklausomos nuo įmonių pagrindinių fondų apyvartos ir jų naudojimo. Pelno, nukreipiamo į gamybos vystymo fondą, dydis nustatomas pagal normatyvus, apskaičiuotus procentais nuo vidutinės metinės pagrindinių gamybinių fondų vertės. Normatyvai nustatomi už kiekvieną produkcijos realizacijos apimtį arba pelno padidėjimo procentą, palyginti su praėjusiais metais, ir už kiekvieną apskaičiuojamojo rentabilumo procentą, numatytą metiniame plane.

Sudariusios gamybos vystymo fondą, įmonės turi pastovią finansinę bazę gamybai vystyti ir tobulinti.

Iki ūkinės reformos pagrindinių gamybinių fondų išplėstinė reprodukcija buvo vykdoma beveik išimtinai iš centralizuotų lėšų. Patys fabrikai labai mažai prisidėdavo prie pagrindinių fondų didinimo. Tiesa, pagal veikusius 1961 metais nuostatus ne mažiau kaip 20% įmonės fondo turėjo būti skiriama naujai technikai įsigyti, įrengimams modernizuoti, gamybai plėsti. Praktiškai šios lėšos kiek didesnio vaidmens nevaicino, nes ne visi fabrikai turėjo įmonės fondą (pavyzdžiui, jo neturėjo „Orijos“ ir „Sešupės“ vilnonių audinių fabrikai) arba turėjo nepakankamą, kad galima būtų daugiau lėšų skirti gamybos plėtimui. Įmonėse, dirbančiose naujomis ūkininkavimo sąlygomis, šių lėšų padaugėjo. 1971 metais respublikos vilnonių audinių pramonėje gamybos vystymo fondo lėšos sudarė vidutiniškai 2,4% pagrindinių gamybinių fondų vertės. Tačiau

atskirose įmonėse šis procentas gana nevienodas, pavyzdžiui, vilnionių audinių fabrike „Šešupė“— 1,4%, o vilnos pramonės įmonių susivienijime „Drobė“— 3%. Pilnai įgyvendinus ūkinę reformą, gamybos vystymo fondo lėšos sudarys apie $\frac{1}{5}$ visų centralizuotų kapitalinių įdėjimų į pramonę (6, p. 86).

Planuojant gamybos vystymo fondo dydį, jo formavimo šaltinius bei naudojimo kryptis, reikia siekti, kad didėtų visuomeninės gamybos efektyvumas ir gerėtų įmonių ūkinės veiklos rodikliai. Tačiau įmonių, dirbančių naujomis sąlygomis, patirtis rodo, kad gamybos vystymo fondas dar nepilnai panaudojamas visuomeninės gamybos efektyvumui didinti. Gamybos vystymo fondo veiksmingumą padidinti galima, išsprendus visą kompleksą problemų. Tai problemos, susijusios su gamybos vystymo fondo dydžio ir jo šaltinių nustatymo metodika, šio fondo lėšų efektyvaus naudojimo ir planavimo (einamojo ir perspektyvinio) metodų nustatymu, materialinių išteklių gamybos vystymo fondui padengti šakiniuose ir liaudies ūkio kapitalinių įdėjimų planuose nustatymu ir t. t.

Straipsnio apimtis neleidžia pilnai išnagrinėti viso nurodytų problemų komplekso, todėl šiame darbe plačiau bus nagrinėjamos tik gamybos vystymo fondo sudarymo ir jo lėšų efektyvaus panaudojimo problemos. Joms išspręsti visų pirma reikia tiksliai nustatyti gamybos vystymo fondo paskirtį, ne tik išvardijant priemones, kurios finansuojamos iš jo lėšų, bet ir nustatant šių lėšų įtaką gamybos efektyvumo didinimui.

Siuo metu technikos pažanga ir gamybos intensyvinimas padidina pagrindinių gamybinių fondų reprodukcijos reikšmę. Nurašomos gamybos priemonės atnaujinamos nauju techniniu pagrindu. Vadinasi, vystant gamybą, vis labiau ją intensyvinant, atstatoma pagrindinių gamybinių fondų kokybė ir vertė, o kartu didėja ir gamyba. Šis teiginys turi labai didelės reikšmės, teisingai įvertinant gamybos vystymo fondo ekonominį vaidmenį ir parenkant optimalų santykį tarp centralizuotų kapitalinių įdėjimų, kurie skiriami gamybai plėsti naujų statybų sąskaita, ir lėšų, paliekamų įmonės žmijoje (gamybos vystymo fondo, naujos technikos įsivavinimo fondo ir kredito išteklių). Jeigu, esant paprastajai pagrindinių fondų reprodukcijai, dėl gamybos intensyvinimo didės gaminamos produkcijos apimtis ir kils darbo našumas, tai centralizuotiems kapitaliniams įdėjimams reikės mažiau lėšų.

Tačiau gamyba intensyvėja, vykstant ne tik paprastajai pagrindinių fondų reprodukcijai, bet ir visoms kitoms pagrindinių fondų reprodukcijos formoms (nauja statyba, rekonstrukcija ir įmonių išplėtimas). Gamybos intensyvinimas neapsiriboja tik susidėvėjusių darbo priemonių pakeitimu. Be to, įmonės techniškai perginkluojant, jų gamybinis aparatas išplečiamas ne tik pagal vertę, bet ir pagal pajėgumus. Jau tas faktas, kad gamybos vystymo fondo finansiniai šaltiniai yra amortizaciniai atskaitymai ir pelnas, jungiantieji atstatymo ir kaupimo elementus, suteikia galimybę plačiai panaudoti šio fondo lėšas gamybai atnaujinti ir išplėsti.

Gamybos vystymo fondo reikšmė daug priklauso nuo atskirų jo šaltinių formavimo. Lietuvos TSR vilnionių audinių pramonės gamybos vystymo fondą 1969 ir 1971 metais sudarė šie šaltiniai:

(procentais)

Rodikliai	1969 m.	1971 m.
Amortizaciniai atskaitymai	24,8	26,5
Atskaitymai iš pelno	70,8	70,0
Įplaukos už realizuotus nepanaudotus įrengimus	4,4	3,5

Kaip rodo duomenys, nemažą gamybos vystymo fondo dalį sudaro amortizacinių atskaitymų, skirtų pilnam pagrindinių fondų atstatymui (renovacijai), dalis. Dėl to įmonių pažiūra į amortizacijos normų nustatymą keičiasi. Jeigu anksčiau aukšto rentabilumo įmonės renovacinių atskaitymų normomis ir sumomis nesidomėjo (buvo ginčijamas dėl amortizacinių atskaitymų dalies kapitaliniam remontui, kadangi ši dalis likdavo įmonėje), tai naujomis ūkininkavimo sąlygomis įmonių suinteresuotumas šiomis normomis padidėjo, nes nuo jų dydžio priklauso, kokia suma bus priskaičiuota į gamybos vystymo fondą.

Gamybos vystymo fondo lėšos, formuojamos iš amortizacinių atskaitymų renovacijai, turi užtikrinti pagrindinių gamybinių fondų reprodukciją. Amortizacinių atskaitymų dalį, kuri turi būti skiriama į gamybos vystymo fondą, įmonėms nustato ministerijos ar žinybos. Šios organizacijos jų nustatytų atskaitymų normatyvų ribose gali visu diferencijuoti pagal įmonių grupes ir pagal atskiras įmones, o esant reikalui, juos padidinti, bet ne daugiau kaip 50%, palyginus su ministerijai nustatytu normatyvu.

Metodiniuose nurodymuose rekomenduojama amortizacinių atskaitymų į fondą normatyvus diferencijuoti priklausomai nuo įrengimų lyginamojo svorio pagrindinių gamybinių fondų vertėje, nuo jų nusidėvėjimo laipsnio, techninės būklės. Praktiškai vilnionių audinių pramonėje taip nediferencijuojama, nors atskiruose vilnionių audinių pramonės fabrikuose labai nevienodas pagrindinių gamybinių fondų nusidėvėjimo laipsnis ir jų struktūra. Antai „Laisvės“ vilnionių audinių fabrike pagrindinių fondų nusidėvėjimas 1971 metais sudarė 42%, o „Orijos“ fabrike — 29,9%, tuo tarpu vilnos pramonės įmonių susivienijime „Liteksas“ — tik 15,7%. Atskiruose fabrikuose ir susivienijimuose gana skirtingas ir įrengimų lyginamasis svoris pagrindinių gamybinių fondų vertėje. Pavyzdžiui, „Laisvės“ vilnionių audinių fabrike 1971 metais jis sudarė 75,5%, „Šešupėje“ — 63,3%, vilnos pramonės įmonių susivienijime „Liteksas“ — 47,1%, „Nemuno“ fabrike — 54,5% ir t. t. Įmonėms, turinčioms daugiau senų įrengimų arba geresnę pagrindinių gamybinių fondų struktūrą, nepakanka lėšų naujai technikai įdiegti ir gamybai tobulinti. Tai rodo, kad ministerija turėtų pasinaudoti metodiniuose nurodymuose numatyta teise diferencijuoti amortizacinių atskaitymų į gamybos vystymo fondą normatyvus, o esant reikalui — ir juos padidinti. Nesinaudojant šia teise juos padidinti, žymiai didesnės renovacinių atskaitymų sumos yra centralizuojamos, o gamybos vystymo fondas lieka atitinkamai mažesnis. Pačios amortizacinių atskaitymų normos renovacijai yra per mažos, neatitinka technikos pažangos tempų. Šiuo metu galiojančios amortizacinių atskaitymų normos (įvestos 1963 metais) apskaičiuotos nepakankamai tiksliai. Faktiškai priskaičiuotos amortizacijos sumos, pavyzdžiui, respublikos vilnionių audinių pramonėje, ne visada atitinka faktišką pagrindinių gamybinių fondų nurašymo ir jų remonto išlaidas. Ypač blogai apskaičiuotos amortizacinių atskaitymų normos kapitaliniam remontui. Dažnai faktiškos kapitalinio remonto išlaidos viršija priskaičiuotą amortizacijos sumą. Tačiau amortizacijos fondas nepakankamas tik pastatams ir įrenginiams, tuo tarpu darbo mašinoms ir įrengimams susidaro amortizacinių atskaitymų perteklius. Pavyzdžiui, amortizaciniai atskaitymai pastatams ir įrenginiams 1969 metais¹ respublikos vilnionių audinių pramonėje sudarė 107 tūkst. rb, o faktiškos išlaidos jų kapitaliniam remontui — 228 tūkst. rb (amortizacinių atskaitymų trūkumas — 121 tūkst. rb). Tuo tarpu amortizaciniai atskaitymai darbo mašinoms ir įrengimams sudarė 231 tūkst. rb — amortizacinių atskaitymų perteklius sudarė 58 tūkst. rb. Panašūs santykiai

¹ Imami 1969 metų duomenys, nes 1971 metais, pasikeitus statistinės atskaitomybės 11 formai, šie duomenys nepateikiami.

tarp amortizacinių atskaitymų ir išlaidų šių pagrindinių fondų elementų kapitaliniam remontui buvo ir ankstesniais metais. Tokie santykiai dėl amortizacinių atskaitymų ir išlaidų kapitaliniam remontui iš dalies susidarė dėl to, kad, nustatant 1963 metais amortizacinių atskaitymų kapitaliniam remontui normas, buvo įtraukiamos ir modernizavimo sąnaudos. Praktiškai tekstilės pramonėje įrengimų modernizavimas labai brangus ir paprastai neatliekamas.

Galiojančios amortizacijos normos turi nemažą trūkumą. Nepakankamai kreipiamas dėmesio į moralinio nusidėvėjimo veiksnius, pernelyg ilgas tarnavimo laikas nustatytas pagrindiniams gamybiniais fondams. Šiuo metu įrengimai moraliai sensta per 7—8 metus, tačiau, pavyzdžiui, tekstilės įrengimams nustatytas vidutinis tarnavimo laikas 24 metai. Tuo tarpu nuostoliai dėl nepilnai amortizuotos pagrindinių fondų dalies vien respublikos vilnionių audinių pramonėje sudarė: 1963 m.—20,5 tūkst. rb, 1966 m.—153,4 tūkst. rb, 1968 m.—98 tūkst. rb, 1971 m.—346 tūkst. rb.

Dėl žemų amortizacijos normų naujomis planavimo ir ekonominio skatinimo sąlygomis ne tik sumažėja atskaitymai, bet ir gamybos vystymo fondų ir dėl to nepilnai atstatomi pagrindiniai gamybiniai fondai, bet ir neteisingai įvertinamas techninis bei ekonominis gamybos efektyvumas.

1963 metais, įvedus naują amortizacinių atskaitymų normas ir pasiekiant amortizaciniams laikotarpiui (iki 1963 metų tekstilės įrengimams amortizacinis laikotarpis buvo nustatytas 30—33 metai), amortizacinių atskaitymų normoje padidėjo ta jos dalis, kuri skirta pilnam pagrindinių fondų atstatymui. Pavyzdžiui, jeigu 1961 metais ši dalis sudarė 37,2%, bendros amortizacinių atskaitymų sumos, tai 1964 m.—58,9%, 1966 m.—58,3%, 1968 m.—60,2%, 1969 m.—59,3% ir 1971 m.—60,5%. Tai, kad buvo padidintos amortizacinių atskaitymų normos pilnam pagrindinių fondų atstatymui (renovacijai), turėjo paspartinti techninę pažangą. Tačiau esminių pakeitimų neįvyko. Jeigu respublikos vilnionių audinių pramonėje pagrindinių gamybinių fondų atnaujinimo koeficientas 1961 metais sudarė 9,2%, tai 1964 m.—8,2%, 1966 m.—6,2%, 1969 m.—7,2% ir 1971 m.—10,1%.

Kad amortizacinių atskaitymų renovacijai lygis žemas, patvirtina dar ir tai, jog pastaraisiais metais faktiškas pagrindinių fondų nurašymas pagal savo dydį artėja prie renovacinių atskaitymų sumos arba yra už ją didesnis. Pavyzdžiui, respublikos vilnionių audinių pramonėje 1966 metais renovaciniai amortizacijos atskaitymai sudarė 3,6%, 1969 m.—3,4%, o 1971 m.—3,5% pagrindinių gamybinių fondų vidutinės metinės vertės, o nurašyta 1966 m.—4,7%, 1969 m.—3,6% ir 1971 m.—3,6%. Net jeigu visi renovaciniai atskaitymai būtų skiriami gamybos vystymo fondui, kaip siūlo tai kurie ekonomistai (10, p. 23), tai ir šiuo atveju lėšų nepakaktų paprastajai nusidėvėjusių pagrindinių fondų reprodukcijai. Tuo tarpu duomenys rodo, kad respublikos vilnionių audinių pramonėje gamybos vystymo fondui skiriama tik 18,5% renovacinių atskaitymų, nors lengvajai pramonei nustatytas normatyvas — 40%. Todėl visų pirma reikėtų sudaryti ekonomiškai pagrįstus atskaitymų iš amortizacijos fondo ir gamybos vystymo fondų normatyvus pagal įmonių grupes arba atskiras įmones, atsižvelgiant į pagrindinių fondų struktūrą, jų nusidėvėjimo laipsnį ir tarnavimo laiką. Kartu reikėtų pateikti pasiūlymus dėl patikslinimo amortizacinių atskaitymų normų pilnam pagrindinių fondų atstatymui. Šiuo metu patikslinti tokias amortizacines normas yra reali galimybė, nes TSSRS Ministrų Tarybos nutarimu 1973 metais bus perkainojami pagrindiniai fondai ir patikslinamos galiojančios amortizacinių atskaitymų normos. Gamybos vystymo fondas yra materialinis pagrindas gamybai vystyti ir tobulinti. Tačiau dabartiniame ūkinės reformos etape jo dydžiai ne-

pakankami, kad galima būtų pilnai įvykdyti šį uždavinį. Šio fondo lėšų nepakanka net paprastajai pagrindinių fondų reprodukcijai, kadangi galiojančios amortizacinių atskaitymų normos ir atskaitymų į gamybos vystymo fondą normatyvai yra per maži. Pavyzdžiui, 1971 metais gamybos vystymo fonde amortizacinių atskaitymų dalis (26,5%) respublikos vilnionių audinių pramonėje sudarė tik 0,6% vidutinės metinės pagrindinių gamybinių fondų vertės. Šiuo požiūriu amortizacinių atskaitymų, kaip gamybos vystymo fondo formavimo šaltinio, vaidmuo, peržiūrint amortizacinių atskaitymų normas, turėtų būti padidintas.

Pelno, kaip gamybos vystymo fondo formavimo šaltinio, lyginamas svoris bendroje fondo apimtyje respublikos vilnionių audinių pramonėje 1969 m. sudarė 70,8%, o 1971 m.— 70%. Siekiant padidinti gamybos vystymo fondo dalį, sudaromą iš pelno, didelę reikšmę turi geriau pagrįstas pelno paskirstymas, sudarant pagrindines ekonominio skatinimo fondų sumas. Pereidamos į naują ūkininkavimo sistemą, įmonės dažnai stengiasi didesnę dalį pelno, gauto, mobilizavus vidinius rezervus, nukreipti į materialinio skatinimo fondus, o į gamybos vystymo fondą paprastai patenka nedaug lėšų. Be to, priklausomai nuo pradinės gamybos vystymo fondo lėšų sumos ir įvairių jo formavimo šaltinių lyginamojo svorio, nustatomi stabilūs atskaitymų į šį fondą normatyvai. Jeigu planuojamų lėšų, apskaičiuotų pagal šakos arba grupinius normatyvus, gamybos vystymo fondui sudaryti nepakanka, tai trūkstama suma gali būti padengta iš papildomo pelno, gaunamo, patikslinus planines užduotis.

Ligi šiol yra diskutuojama dėl kriterijų, nustatant ne tik gamybos vystymo fondo formavimo šaltinius, bet ir šio fondo dydį. Gamybos vystymo fondas turėtų būti toks, kad jo pakaktų susidėvėjusiems ir pasenusiems įrengimams pakeisti, juos modernizuoti, taip pat gamybos procesams mechanizuoti ir automatizuoti. Neturint tokio kriterijaus, gamybos vystymo fondas pernelyg sumažinamas, o gamybos vystymo priemonių kompleksas, kaip ir ligi reformos, finansuojamas iš centralizuotų šaltinių.

Ieškant kriterijų gamybos vystymo fondo dydžiui ir jo formavimo šaltiniams nustatyti, ekonominėje spaudoje buvo pareikšta įvairių nuomonių ir pasiūlymų. Siekdami sudaryti pagrindinių gamybinių fondų atnaujinimo, jų modernizavimo, mechanizavimo bei technologinių procesų tobulinimo pastovų ir optimalų finansavimo šaltinį, M. Gochbergas ir E. Tuninskis¹, pavyzdžiui, siūlo tris gamybos vystymo fondo formavimo variantus (5, p. 152).

Pirmuoju variantu siūloma visą gamybos vystymo fondą sudaryti iš amortizacinių atskaitymų, skirtų aktyviosios pagrindinių fondų dalies atstatymui. Iš tikrųjų, gamybos vystymo fondas visų pirma skiriamas techniniam aktyviosios pagrindinių gamybinių fondų dalies atstatymui, todėl, nustatant gamybos vystymo fondo normatyvus, svarbiausiu kriterijumi turėtų tapti šių atskaitymų dydis. Nustačius minimalų gamybos vystymo fondo dydį, lygų aktyviosios pagrindinių gamybinių fondų dalies amortizacinių atskaitymų sumai, veikiančios įmonės savo žinion gautų stabiliaus dydžio kapitalinių įdėjimų sudarymo šaltinį, kurio sąskaita galėtų ne tik keisti šiuos įrengimus, jų dalis ir mazgus, bet ir įsigyti reikalingas priemones gamybai vystyti bei tobulinti. Šiuo atveju gamybos vystymo fondo dydis nepriklaustų nuo įmonių ūkinės veiklos rezultatų. Šiomis lėšomis būtų aprūpintos visos įmonės, jų tarpe ir nerentabilios, planingai nuostolingos. Suprantama, būtų sustiprinta įmonių atsakomybė už gamybos techninę būklę. Tačiau, sprendžiant klausimą, kokią am-

¹ Šių autorių pasiūlymai apibendrintai atspindi plačiai ekonominėje spaudoje paplitusią diskusiją dėl gamybos vystymo fondo sudarymo.

tizacinių atskaitymų, skirtų pilnam pagrindinių fondų atstatymui, dalį palikti įmonių žinioje, negalima ignoruoti tų galimybių, kurias turi liaudies ūkis senai technikai pakeisti ir atnaujinti.

Vargu ar tikslinga visą amortizacinių atskaitymų dalį, skirtą pilnam pagrindinių fondų atstatymui, palikti įmonės žinioje dar ir todėl, kad amortizaciniai atskaitymai visada vaidina svarbų vaidmenį, kaip išplėstinės reprodukcijos finansavimo šaltinis. Amortizaciniai atskaitymai gali būti išplėstinės reprodukcijos finansavimo šaltinis dėl pagrindinių fondų apyvartos ypatumų. Amortizacinių atskaitymų sumos sukauptos palaipsniui, o išleidžiamos susidėvėjusioms darbo priemonėms pakeisti iš karto, kai tik baigiasi jų tarnavimo laikas. Per laikotarpį (kol ateina pakeitimo momentas) amortizacinės lėšos yra papildomas išplėstinės reprodukcijos šaltinis. Pažymėdamas šią aplinkybę, K. Marksas rašė: „Tokia reprodukcija išplėstiniu mastu išplaukia ne iš kaupimo — pridedamosios vertės pavertimo kapitalu, bet iš vertės, kuri atsišakojo, pinigine forma atsiskyrė nuo pagrindinio kapitalo kūno, pavertimo atgal į naują — papildomą arba efektyvesnę tos pačios rūšies pagrindinį kapitalą“ (1, p. 147). Todėl dalis amortizacinių atskaitymų turi būti panaudota centralizuota tvarka išplėstinės reprodukcijos reikalams (suprantama, pramonės šakos ribose).

Minėtų autorių siūlomo antrojo varianto esmė ta, kad gamybos vystymo fondas vienodais dydžiais sudaromas iš amortizacinių atskaitymų dalies ir iš pelno. Planinė atskaitymų iš pelno suma turėtų sudaryti 50% amortizacinių atskaitymų, skirtų pilnam aktyviosios pagrindinių fondų dalies atstatymui. Tai būtų stabilus atskaitymų nuo pelno normatyvas, skaičiuojamas procentais nuo pagrindinių gamybinių fondų aktyviosios dalies vertės. Viršijus pelno planą ar jo neįvykdžius, paliekama tokia pati atskaitymų į šį fondą tvarka. Šiuo atveju gamybos vystymo fondo dydis priklausytų pusiau nuo gamybinės veiklos rezultatų. Autoriai siūlo normatyvą planuoti keleriems (pavyzdžiui, penkeriems) metams stabilų, tačiau pakankamai mobilų, kad jis galėtų būti padidintas ar sumažintas priklausomai nuo numatytų gamybos vystymo priemonių.

Formuojant gamybos vystymo fondą lygiomis dalimis iš amortizacinių atskaitymų ir iš pelno, šio fondo dydis dar labiau sumažėtų. Pavyzdžiui, respublikos vilnionių audinių pramonėje 1971 metais amortizaciniai atskaitymai, skirti pilnam aktyviosios pagrindinių gamybinių fondų dalies atstatymui, sudarė 574 tūkst. rb. Iš šių atskaitymų gamybos vystymo fondui buvo skiriama 147 tūkst. rb, o 388 tūkst. rb buvo skiriama iš pelno. Padalijus amortizacinių atskaitymų sumą lygiomis dalimis, atskaitymų iš pelno suma sudarytų 287 tūkst. rb, arba būtų 35,2% mažesnė, negu šiuo metu.

Trečiuoju atveju autoriai siūlo sudaryti gamybos vystymo fondą iš tų pačių šaltinių, kaip ir antruoju. Skirtumas tik tas, kad bendras atskaitymų iš pelno į gamybos vystymo fondą normatyvas dalijamas į dvi dalis (už planinės produkcijos realizavimo apimties augimą ir pasiektą apskaičiuojamojo rentabilumo lygį). Šių dalių santykiai turi būti nustatomi, atsižvelgiant į šakos specifiką. Normatyvo pagrindu rekomenduojama imti 50% amortizacinių atskaitymų, skirtų pilnam pagrindinių fondų atstatymui.

Autorės nuomone, sustiprinti gamybos vystymo fondo priklausomumą nuo įmonės gamybinės ūkinės veiklos rezultatų (trečiasis atvejis) būtų taip pat netikslinga. Esant blogiems techniniams ekonominiams rodikliams, įmonėms dar labiau reikia lėšų gamybai techniškai tobulinti, kitaip joms bus sunku tuos rodiklius pagerinti. Įmonės stengiasi pagerinti savo gamybinius rodiklius ne dėl to, kad būtų suinteresuotos didesniais

atskaitymais į gamybos vystymo fondą, o todėl, kad šis fondas įgalina didinti realizaciją, kelti rentabilumo lygį ir tuo pačiu didinti materialinio skatinimo fondus bei premijas. Į suteiktas įmonei lėšas gamybai tobulinti negalima žiūrėti kaip į skatinimą už gerą darbą — šiam reikalui yra sudaromi materialinio skatinimo fondai. Neįvykdžius realizavimo ar pelno plano, asignavimai gamybai techniškai tobulinti neturėtų sumažėti.

Reikia patikslinti gamybos vystymo fondo sudarymo taisykles ir principus, darant atskaitymus tiek iš pelno, tiek ir iš amortizacinių sumų. Dar kol kas nėra sudarytų ekonomiškai pagrįstų atskaitymų į gamybos vystymo fondą iš amortizacijos sumų ir iš pelno normatyvų pagal pramonės šakas. Nėra jų ir respublikos vilnionių audinių pramonėje. Reikia, kad šie normatyvai atspindėtų šakos vystymosi ypatumus ir tikrą lėšų poreikį nujai technikai įdiegti ir pasenusiems įrengimams pakeisti. Matyt, nustatant tokius normatyvus, reikia vadovautis tuo, kad iš gamybos vystymo fondo lėšų turi būti modernizuojami įrengimai, seni įrengimai pakeičiami naujais, įdiegiama nauja technika, tobulinama gamyba. Įmonių rekonstravimas, plėtimas, nauja statyba kaip ir anksčiau turėtų būti įgyvendinama iš centralizuotų kapitalinių įdėjimų. Tokie yra pradiniai teiginiai, kuriais remiantis turi būti nustatomas gamybos vystymo fondo dydis ir paskirtis. Šis fondas atitinka valstybės ir įmonių interesus. Įmonėms leidžiama pareikšti iniciatyvą, techniškai tobulinant gamybą, o valstybei — kontroliuoti, kad šakos ir gamybos būtų vystomos, laikantis tam tikrų proporcijų.

Autorė pritaria nuomonei tų ekonomistų (9, p. 131), kurie siūlo, nustatant atskaitymų į gamybos vystymo fondą normatyvus, atsižvelgti į techninę pagrindinių gamybinių fondų būklę (ypač aktyviosios jų dalies), perspektyvinį šakos vystymą, taip pat realias liaudies ūkio galimybes. Objektvyvus tinkamo gamybos vystymo fondo formavimo pagrindas yra paprastoji pagrindinių fondų reprodukcija (pilna arba dalinė), taip pat gamybos plėtimas įmonėse. Respublikos vilnionių audinių pramonėje, o ir apskritai pramonėje nustatomas normatyvas turėtų būti toks, kad lėšos, skirtos gamybos vystymo fondui, atitiktų tiek planė numatomą pagrindinių fondų nurašymą, tiek ir jų prieaugį veikiančiose įmonėse.

Nustatant atskaitymų į gamybos vystymo fondą iš amortizacijos normatyvus, pagrindinis kriterijus galėtų būti kapitalinių sąnaudų apimtis, skirta pagrindinių gamybinių fondų pakeitimui. Normatyvas nustatomas, kaip nurašomų pagrindinių fondų apimtys arba jų dalies santykis su amortizacijos suma pilnam pagrindinių fondų atstatymui. Pilnas arba dalinis nusidėvėjusių pagrindinių gamybinių fondų pakeitimas gamybos vystymo fondo sąskaita priklauso nuo fondų reprodukcijos ypatumų. Pavyzdžiui, rekonstruojant įmonę iš centralizuotų kapitalinių įdėjimų, atskaitymai į gamybos vystymo fondą sudarytų dalį bendros sąmatos, skirtos šiems tikslams.

Nustatant nurašomų pagrindinių fondų dalį, reikėtų vadovautis tais pagrindiniais fondais, kuriems planuojamu laikotarpiu baigiasi tarnavimo laikas. Tačiau dažnai normatyvinis tarnavimo laikas yra mažesnis už faktišką, kadangi ne visada pagaminama pakankamai naujų įrengimų, kad jų užtektų seniems pakeisti. Todėl finansinių išteklių poreikis nurašomiems fondams pakeisti daugiau priklausys ne nuo normatyvinio įrengimų tarnavimo laiko, o nuo liaudies ūkio įrengimų balanso bei jų paskirstymo. Taigi apskačiuota nurašomų fondų apimtis bus realesnė, jeigu ją nustatysime, vadovaudamiesi ne normatyviniu, o faktišku fondų tarnavimo laiku.

Nustatant atskaitymų į gamybos vystymo fondą iš pelno normatyvus, reikėtų vadovautis planiniu pagrindinių gamybinių fondų prieaugiu arba

jo dalimi. Sprendžiant šį klausimą, svarbu nustatyti ir pagrįsti, kokia dalis pagrindinių fondų prieaugio galėtų būti finansuojama iš nuosavų įmonės (susivienijimo) šaltinių. Laikui bėgant, matyt, maksimalus lėšų kiekis, kurį galima bus iš pelno skirti gamybos vystymo fondui, turės atitekti veikiančių įmonių pagrindinių gamybinių fondų prieaugiui. Tačiau dabartinėmis sąlygomis, sudarant gamybos vystymo fondą, vadovaujasi finansavimu perspektyvinių priemonių, kurios susijusios su papildomu mašinų ir staklių pastatymu, naujos technikos ir gamybos technologijos įdiegimu, gamybos procesų mechanizavimu ir automatizavimu, gamybos organizavimo tobulinimu ir darbo sąlygų gerinimu. Vienose įmonėse lėšos minėtoms priemonėms atitiks planuojamą pagrindinių fondų prieaugį, o kitose — sudarys tik jo dalį. Dėl pagrindinių fondų reprodukcijos ypatumų atskirose įmonėse likusi pagrindinių fondų prieaugio dalis, taip pat įmonių rekonstravimo išlaidos turėtų būti padengiamos iš centralizuotų kapitalinių įdėjimų. Vadovaujantis šiais samprotavimais, atskaitymų iš pelno normatyvą respublikos vilnionių audinių pramonėje būtų galima nustatyti kaip planuojamo pagrindinių gamybinių fondų prieaugio arba jo dalies santykį su planuojama pelno apimtimi.

Atskaitymų tiek iš amortizacijos, tiek iš pelno į gamybos vystymo fondą normatyvai turėtų būti sudaromi penkmečiui ir patvirtinami kartu su šakos (įmonės, susivienijimo) planu.

Svarbu ne tik teisingai nustatyti atskaitymų į gamybos vystymo fondą normatyvus, bet ir tikslingai panaudoti šias lėšas. Respublikos vilnionių audinių pramonėje šių lėšų panaudojimą 1971 metais galima apibūdinti tokiais duomenimis:

Lėšų paskirstymas	% nuo bendrų išlaidų
1. Naujai technikai įdiegti, įrengimams pakeisti ir modernizuoti, mechanizuoti, automatizuoti ir gamybai tobulinti	30,3
2. Banko kreditams padengti	49,4
3. Autokelių statybai ir remontui	14,2
4. Apyvartinėms lėšoms papildyti kitiems reikalams	6,1

Daugelyje įmonių, vadovaujantis projektuojamomis gamybos vystymo fondo lėšomis, buvo sudaryti gamybos tobulinimo priemonių planai. Šiuose planuose buvo numatyta įdiegti naują techniką, pakeisti susidėvėjusias ir moraliai pasenusias mašinas, likviduoti „siauras vietas“, tobulinti gamybą ir technologiją, mechanizuoti darbiauilius pagalbinės gamybos ir transporto darbus. Tačiau gamybos vystymo fondo analizė rodo, kad jis ne visuomet panaudojamas pilnai ir efektyviai, t. y. pagrindiniams gamybiniams fondams tobulinti. Pavyzdžiui, 1971 metais vilnos pramonės įmonių susivienijimas „Liteksas“ iš visų išleistų gamybos vystymo fondo lėšų 30,0%, vilnionių audinių fabrikas „Šešupė“ — 50% ir vilnos verpimo fabrikas „Orija“ — 45,4% panaudojo autokelių statybai. Pateikti duomenys rodo, kad gamybos vystymo fondo lėšos, panaudotos autokelių statybai, žymiai viršija maksimaliai leidžiamas normas. Įmonės šioms fikslams gali naudoti tik dalį šio fondo lėšų, t. y. sumą, kuri neviršija pereinamojo likučio metų pradžioje. Be to, lėšas perskaičiuoti šioms fikslams galima tik po to, kai jau išnaudoti visi kiti šaltiniai minėtoms išlaidoms padengti. Pereinamąjį gamybos vystymo fondo likutį 1971 metų pradžiai turėjo tik vienas vilnionių audinių fabrikas „Šešupė“. Toks nera-

cionalus ir netikslingas gamybos vystymo fondo naudojimas mažina šio fondo lėšų efektyvumą ir trukdo technikos pažangą įmonėse.

Blogai šis fondas naudojamas daugiausia dėl materialinių techninių išteklių trūkumo. Nepakankama gamybos vystymo fondo dalis skiriama gamybai techniškai perginkluoti. Pavyzdžiui, respublikos vilnonių audinių pramonėje 1971 metais šiam tikslui buvo panaudota tik 30,3% visų lėšų. Kai kurie vilnonių audinių pramonės fabrikai 1971 metais šiems tikslams apskritai neskyrė lėšų, pavyzdžiui, vilnos pramonės įmonių susivienijimas „Liteksas“, vilnonių audinių fabrikas „Šešupė“ ir vilnos verpimo fabrikas „Orija“. Gamybos vystymo fondo dalis, skiriama gamybiniam fondams atnaujinti, turėtų būti padidinta. Dar nepakankamai gamybos vystymo fondo lėšų išleidžiama gamybos procesams mechanizuoti ir automatizuoti, o tokios priemonės ypač efektyvios, intensyvinant gamybą. Čia nemaža įtakos turi ir tai, kad techninio gamybos tobulinimo planai įmonėse nepakankamai ekonomiškai pagrindžiami, išsklaidytai panaudojamos šiam tikslui skiriamos lėšos (iš gamybos vystymo fondo, naujos technikos įsisavinimo fondo, taip pat banko kreditai).

Kalbant apie gamybos vystymo fondo panaudojimo kryptis, reikia nepamiršti, kad spaudoje (2, p. 169) kritikuojamos atskiros įmonės už tai, jog jos iš gamybos vystymo fondo išgyja laboratorinius įrengimus, kanceliariinius baldus, seifus, įmonės vidaus ryšių aparatūrą ir t. t. Tačiau to nereikėtų laikyti gamybos vystymo fondo lėšų naudojimo trūkumu. Jeigu įsigijami įrengimai padeda gerinti darbininkų, inžinierių ir tarnautojų darbo organizavimą, panaikina kurias nors „silpnas vietas“, tai, nors ekonominį efektą apskaičiuoti ir sudėtinga, dar nereiškia, kad tokios priemonės neduoda rezultatų.

Kaip buvo minėta, viena iš neefektyvaus gamybos vystymo fondo naudojimo priežasčių yra ta, kad šį fondą nepilnai padengia materialiniai ir techniniai ištekliai. Įmonės privalo turėti savo žinioje ne tik pakankamus finansinius išteklius, bet ir turėti galimybę užsakyti reikiamą kiekį materialinių išteklių bei įrengimų.

1966—1967 metais gamybos vystymo fondo lėšos nebuvo pilnai padengiamos materialiniais ištekliais, kadangi planuose buvo atsižvelgiama tik į įmonės perduotus išteklius, susijusius su amortizaciniais atskaitymais, nes šia suma sumažėjo centralizuoti kapitaliniai įdėjimai ir tuo pačiu susidarė tam tikras kiekis laisvų materialinių išteklių. Lėšos, formuojamos iš pelno, realiai galėjo būti padengiamos, tik mobilizavus šakos ir įmonių vidinius rezervus. Be to, daugelis įmonių ir šakų negalėjo sudaryti fondo, kuris atitiktų normatyvus. Nepavyko sumažinti centralizuotų kapitalinių įdėjimų, kurie buvo skirti baigiamiesiems objektams. Matyt, neatsitiktinai kai kurios įmonės, įvedusios naują planavimo ir ekonominio skatinimo tvarką, pirmaisiais darbo metais į gamybos vystymo fondą galėjo atskaityti tik 50% numatytų normatyvuose amortizacinių atskaitymų. Dėl to daugelyje pramonės šakų gamybos vystymo fondas sumažėjo 10—15% (6, p. 95). Tačiau ir tokios sumažintos lėšos buvo panaudojamos nepilnai. Pavyzdžiui, 1969 metais respublikos vilnonių audinių fabrikas „Laisvė“ panaudojo tik 62,3%, „Limos“ fabrikas — 80%, „Spartuolio“ fabrikas — tik 59,5% visų šio fondo lėšų. Siekiant geriau padengti gamybos vystymo fondo lėšas materialiniais ištekliais, liaudies ūkio plane jau numatomi reikiami rezervai. Šiuo metu gamybos vystymo fondas naudojamas geriau. Respublikos vilnonių audinių pramonėje 1971 metais tik vienas vilnonių verpalų fabrikas „Orija“ nepilnai panaudojo gamybos vystymo fondui priskaičiuotas lėšas. Daugelyje fa-

brikų jos yra pereinamos, pavyzdžiui, vilnos pramonės įmonių susivienijime „Litexas“, vilnonių audinių fabrike „Nemunas“ ir t. t.

Planuojant įmonės gamybos priemones, būtina atsižvelgti ir į tai, kokie įrengimai bus įsigijami iš gamybos vystymo fondo. Didelį vaidmenį čia gali suvaidinti ir tiesioginiai ūkiniai įmonių ryšiai. Materialinio techninio tiekimo organų funkcija šiuo požiūriu yra atidžiai tirti paklausa ir kaupti informaciją apie įmonių poreikius, taip pat kaupti neekvivalentingus įrengimus ir juos realizuoti.

Kai kurie ekonomistai (6) siūlo sujungti gamybos vystymo fondą ir naujos technikos įsisavinimo fondą į vieną techninio vystymo fondą, motyvuodami, kad šių lėšų tikslas ir panaudojimo kryptys sutampa, skirtingi tik šių lėšų formavimo šaltiniai. Iš tikrųjų taip nėra. Gamybos vystymo fondas skirtas kapitaliniams įdėjimams finansuoti, įdiegiant jau sukurtą techniką ir naujus gaminius. Šį fondą tvarko pati įmonė. Iš naujos technikos įsisavinimo fondo finansuojamos planinės išlaidos konstruktoriniams darbams ir bandymams, ruošiant naujas produkcijos rūšis iki jos serijinės gamybos, vienkartinės papildomos išlaidos, susijusios su gaminių kokybės gerinimu, padengiamos papildomos išlaidos, susijusios su naujų gaminių gamyba pirmaisiais metais. Naujos technikos įsisavinimo fondas sudaromas ministerijose ir žinybose, atskaitant iš savikainos. Naujų gaminių išlaidos finansuojamos pagal nustatyta tvarka patvirtintas išlaidų sąmatas kiekvienai naujos produkcijos rūšiai. Vadinasi, sąnaudų, daromų iš gamybos vystymo fondo, pobūdis visiškai kitoks. Jeigu iš gamybos vystymo fondo finansuojami kapitaliniai įdėjimai, tai iš naujos technikos įsisavinimo fondo padengiamos einamosios išlaidos, susijusios su naujų gaminių įsisavinimu ir jų gamyba pirmaisiais jos masinės gamybos metais. Todėl sujungti šiuos fondus, be to, esančius skirtingų organų žinioje (gamybos vystymo fondas — įmonių, naujos technikos įsisavinimo fondas — aukštesniųjų organizacijų), nėra tikslinga.

Suprantama, būtų klaidinga į susiklosčiusią gamybos vystymo fondo sudarymo ir naudojimo praktiką žiūrėti tik per trūkumų prizmę. Iš šio fondo lėšų yra įgyvendinta nemaža naujos technikos, atnaujinta įrengimų. Vien tik vilnonių audinių fabrike „Laisvė“ 1971 metais įsisavinta tolydinė pluošto karbonizavimo linija taurinimo bare, mechanizuotas pluošto iškrovimas iš pluošto dažymo aparatų, modernizuota kedenimo mašina TP-90Š ir t. t. Toliau tobulinant ūkinę reformą, gamybos vystymo fondas įgaus vis didesnę reikšmę. Galiausiai jis turėtų virsti pagrindiniu necentralizuotų kapitalinių įdėjimų finansavimo šaltiniu. TSKP XXIV suvažiavime buvo pabrėžtas didžiulis vaidmuo, kuris tenka gamybos vystymo fondo lėšoms, techniškai perginkluojant įmones ir modernizuojant įrengimus. Numatyta, kad įmonės ir susivienijimai 1971—1975 metais siems tikslams galės skirti dvigubai daugiau lėšų, negu praėjusį penkmetį. Todėl labai svarbu sudaryti tokią ekonominių priemonių sistemą, kuri leistų gamybos vystymo fondo lėšas naudoti tik pagal paskirtį ir efektyviai.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko
universitetas
Pramonės planavimo katedra

Redakcinei kolegijai
įteikta
1972 m. spalio mėn.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. K. Marksas. Kapitalas, t. II, Vilnius, 1958.
2. М. Азарх, Р. Боткаев. Реформа и стимулы, М., 1970.
3. В. Ю. Будавей. Проблемы амортизации в промышленности, М., 1970.

4. М. Гохберг. О размере фонда развития.— «Плановое хозяйство», 1969, № 4.
5. М. Гохберг и Э. Тунинский. Исследование о фонде развития производства.— «Вопросы экономики», 1969, № 8.
6. В. Иванченко, М. Панова. Хозяйственная реформа и планирование, М., 1970.
7. Н. Митяев. Потребности и нормативы.— «Плановое хозяйство», 1964, № 4.
8. Л. Ротштейн. Финансовое планирование на промышленном предприятии, М., 1970.
9. М. Хорлашина, З. Тимонова. Нормативы отчислений в фонд развития производства.— «Плановое хозяйство», 1972, № 6.
10. А. Чухно, С. Волотевский. Амортизационные отчисления и фонд развития производства.— «Экономика Советской Украины», 1969, № 1.

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФОНДА РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА В ПРОМЫШЛЕННОСТИ ШЕРСТЯНЫХ ТКАНЕЙ РЕСПУБЛИКИ

А. САУСАНАВИЧЮТЕ-БАРТКЕНЕ

Резюме

Фонд развития производства — новая экономическая категория, связанная с хозрасчетной деятельностью промышленных предприятий. Объективная необходимость образования этого фонда обусловлена потребностями развития производственных сил на современном этапе.

Опыт работы в условиях хозяйственной реформы свидетельствует о том, что еще далеко не полностью вскрыты и используются возможности фонда развития в повышении эффективности общественного производства. Усиление действенности фонда зависит от решения комплекса сложных проблем, которые связаны в основном с разработкой методики определения оптимальной величины средств фонда и их источников, методов определения эффективности использования и планирования этих средств.

В связи с поставленной проблемой в статье анализируются структура фонда развития, а также основные принципы его создания и использования в промышленности шерстяных тканей республики. В фонде развития производства около 1/3 всех средств составляют амортизационные отчисления.

Значительная доля амортизационных отчислений в фонде развития не означает, что данный фонд обеспечивает главным образом простое воспроизводство средств труда. Поскольку амортизационные отчисления в условиях технического прогресса стали фактором непрерывного обновления производства на новой технической основе, они способствуют осуществлению расширенного воспроизводства и сами являются средствами такого воспроизводства.

В работе конкретными примерами доказывается, что нормы амортизационных отчислений слишком малы и не соответствуют требованиям технического прогресса. Из-за низких норм амортизационных отчислений уменьшаются и отчисления в фонд развития производства, из-за чего не полностью восстанавливаются основные производственные фонды. В настоящее время, когда планы централизованных капитальных вложений утверждены по предприятиям с учетом направления амортизационных сумм в фонд развития производства, занижение нормативов таких отчислений не может быть

оправдано. Отчисление от амортизационных сумм на реновацию в фонд развития производства целесообразно повысить.

Критерием для установления норматива отчислений от амортизации в фонд развития, по нашему мнению, может служить объем или часть объема возмещающих капитальных затрат в активную часть основных производственных фондов. Норматив определяется как отношение суммы выбывающей активной части или доли этой суммы к сумме амортизации на реновацию основных фондов.

Правила образования фонда развития производства за счет прибыли также требуют уточнения. Автор согласен с мнением тех экономистов (9, 131), которые исходными данными при установлении нормативов отчислений в фонд развития от прибыли считают планируемый прирост основных производственных фондов действующих предприятий либо его часть. Норматив отчислений от прибыли следует устанавливать как отношение планируемого прироста основных производственных фондов либо части его к планируемому объему прибыли.

В статье рассматривается спорное предложение экономистов, которые предлагают объединить фонд развития производства с фондом освоения новой техники.